

İKİ KADIN, TEK ACI: HANSĀ VE ANTIGONE

Nilüfer TOPAL* – Ömer ACAR**

Öz

Bir tarafta ağıtlarıyla Cahiliye ve İslami dönemde adından çokça söz ettirmiş el-Ḥansā, diğer tarafta Sofokles'in ünlü tragedyasında karşımıza çıkan Antigone; bu iki kadının hayat hikâyeleri ve karakterlerine şekil veren trajik olaylar incelenmeye değer olduğu kadar ilginç benzerliklere de sahiptir. Her ikisi de kardeşlerini trajik bir şekilde kaybetmiş ve akabinde yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle hüzün ve trajedinin timsali haline gelmişlerdir. Ḥansā kendi döneminde ve daha sonraki dönemlerde adından kadın Arap şairlerin en büyüklerinden biri olarak söz ettirirken; Antigone ise Thebai kralı karşısındaki sağlam duruşu, kararlılığı ve kralın ona karşı olan söylemleriyle güçlü bir kadın figürü çizmiştir. Antigone bir tragedya kahramanı, Ḥansā ise bir nevi onun gerçek hayattaki yansımasıdır. Hikâyelerindeki bu tesadüf benzerliğin yanı sıra kendilerinden sonrakiler üzerindeki etkileri de onları incelemeye değer kılmıştır. Antigone güçlü karakteriyle bir sembol olarak dünya edebiyatında kendine yer edinmiş, feminizm başta olmak üzere bazı akımlara esin kaynağı olmuştur. Ḥansā ise kadın şair kimliği ve ağıtlarıyla Arap edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Tarihe mal olmuş bu iki kadının dünya edebiyatı, sosyal ve kültürel alandaki katkılarını tam olarak tespit edebilmek için böyle bir çalışma gerekli görülmüştür. Makalemizin ana konusunu teşkil eden bu iki kadının

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
e-posta: nilufertpl.61@gmail.com ORCID: 0000-0001-6838-8513

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.
e-posta: oacar@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-5266-4840

Atıf/Cite as: Topal, Nilüfer-Acar, Ömer. "İki Kadın, Tek Acı: Ḥansā ve Antigone", *Dini Araştırmalar*, 25/62 (Haziran 2022), 315-333, <https://doi.org.10.15745/da.1103762>

hayat hikâyeleri genel hatlarıyla ele alınmış, ayrı başlıklar altında benzer ve farklı yönlerine işaret edilmiş, son olarak da iki karakter arasında karşılaştırma yapılarak çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Arap Edebiyatı, Ağıt, Tragedya, Sofokles, Antigone, el-Hansā.

Two Women, One Pain: Al-Khansā and Antigone

Abstract

al-Khansā, made a name for herself in the Jahiliyyah and Islamic period with her laments and Antigone, appeared in the famous tragedy of Sophocles. The life stories of these two women and the tragic events that shaped their characters have interesting similarities as well as worth viewing. Both have tragically lost their siblings and have become the epitome of sadness and tragedy due to the hardships they have endured. While al-Khansā was mentioned as one of the greatest female Arab poets in her own time and later periods; Antigone, conversely, drew a strong female figure with her firm stance, determination and the king's discourses against the king of Thebes. Antigone is a tragic hero, and Khansā is a reflection of her in real life. In addition to this coincidental resemblance in their stories, their effects on the people after them also made them worth viewing. Antigone has gained a place in world literature as a symbol with her strong character and has inspired some movements, especially feminism. al-Khansā has an important place in Arabic literature with her female poet identity and laments. Such a study was deemed necessary in order to fully determine the contributions of these two women, who have made history, in the world literature, social and cultural fields. The life stories of these two women, which constitute the main subject of our article, were discussed in general terms, their similar and different aspects were pointed out under separate titles, and finally, the study was concluded by comparing the two characters.

Keywords: Literature, Arabic Literature, Lament, Tragedy, Sophocles, Antigone, al-Khansā.

Summary

The similarity of life stories and the characters of Antigone, the last of Sophocles' three plays and the immortal work of the same name, and Khansā, the poet of elegies, who was born in the Jahiliyya period and grew up in the

Islamic period and became a Muslim, is remarkable. Not so heartwarming life stories of the two characters and the tragic losses they experienced and the tears they shed for them are among the most striking elements. Antigone and Ismene are two sisters whom their father, the King Oedipus, entrusted to their uncle Creon while he was going into exile by gouging out his own eyes. Her brothers Eteocles and Polyneikes, on the other hand, undertook the administration of Thebes after their father's departure. After the administration that they took over alternately continued stable for a while, Eteocles did not want to hand over the administration to Polyneikes, but it was the turn of him to take over, and this situation caused a bloody conflict started between them. He attacked Eteocles to take the government that was his right with the support of the king of Argos. As a result of this attack, both brothers died. In fact, we witness the active role of Antigone after this event. After the death of the two brothers, their uncle Creon took over the management, he buried Eteocles' funeral with a ceremony, but he commanded Polyneikes to be punished because of his attack on his brother to take over the administration. Therefore, Creon forbade the burial of his dead body, and left his corpse in the open so that his soul could remain in the world and suffer. He declared that anyone who opposes this situation will be punished. Antigone, on the other hand, opposed Creon and in secret she achieved the burying of her brother but then she was caught and brought to Creon. She stated that her opposition the laws of the state by the way of burying her brother in order to obey the laws of God. She stated that she would not prefer the laws of mortals to the laws of the gods. Antigone came to Creon as both her niece and her son Haimon's fiancée. However, Creon sent Antigone to prison, despite his son's invitation to be discreet. Although he later abandoned his decision and ordered the release of Antigone, Antigone committed suicide before this decision reached her. Antigone, with her efforts to fulfill religious rituals, with her firm stance against the King of Thebes, with her determination and the king's discourses against her, even became one of the mainstays of the feminist view and continued her influence.

al-Khansā is from Sulaym, one of the tribes that is famous for the poets it has she is a poet known for the elegies she composes. She has a diwan almost entirely composed of elegies. All of her elegies are composed of what she says about her own losses, as opposed to imaginary situations. The loss of her father, and two brothers, one of whom is a half-brother, her four children who were martyred in the war, and the death of her husband were the reasons that prompted her to compose these poems. More precisely, while the total of the poems she composed before did not exceed two or three couplets, she became

famous with the elegy she composed first with her own brother Mu'āwiya, and especially after the death of her half-brother Sakhr, and continued to say elegies in the same way. She generally started her poems by begging her eyes to cry profusely and to shed tears for her brothers, continued by praising her brothers and finished by praying for them. She encouraged her tribesmen to avenge her brothers. In her poems, she made us to witness the war scenes and used the war depictions abundantly. al-Khansā also reflected her style in his poems to her life. She never stopped mourning and crying throughout her life. Despite her Muslim identity, she continued to mourn without abandoning the customs of Jahiliyyah. Despite the warnings of Āisha (PBUH) and Omar (PBUH), she did not give up mourning by continuing the ignorant customs, and even sang poetry again upon her warning.

Despite the acceptance of the society she lived in, al-Khansā was a woman who was valued by her family and asked for her opinion. Her father and brothers also valued her. Her half-brother Sakhr had always been her supporter, even in the negativities she experienced in her first marriage. She was appreciated by the poets who were accepted as the authority of the period, thanks to the poems she said. Later scholars also spoke highly of her. She was mentioned as one of the greatest female poets in her own period and later periods.

These two women came to the fore with their different but similar traits in the patriarchal system they grew up in. Although in different ways, they took an upright stance in the face of the situation they were in. Both of them wept and grieved for their families, but their family caused Antigone's death. While Antigone struggled to enforce the laws of the gods, al-Khansā's laments, which were almost rebellious, although not religiously appropriate, it's something that makes them different.

Giriş

Ölünün arkasından ağlamak ve onu hüznle yâd etmenin insanoğlunun varlık sahnesine çıktığı zamanlara kadar dayandırılması mümkündür. Zira ölen kişinin iyi hasletlerini hatırlayıp ağlama ve ağıt yakma geleneğinin, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi üzerine Hz. Âdem'e kadar geri gittiği kaydedilmiştir.¹ Sümerlerde, eski Çin'de ve daha birçok kültürde ölünün arkasından yas mera-

¹ M. Faruk Toprak, "Mersiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mersiye#1> (Erişim 5 Nisan 2022).

simleri düzenlenmiş ayrıca Yunan ve Roma sanatında da cenaze törenlerine geniş yer verilmiştir. Eski Türklerde de ölümler için cenaze ve yas törenleri düzenleyip feryat ederek ağlayıp ağıt yakmak, elbiselerini parçalamak, yüzünü yırtmak gibi çeşitli âdetler mevcuttu.² İslâm öncesi Cahiliye devrinde de ölen kişinin arkasından mersiyeler söylemek, saçını tıraş etmek, çıplak bedene kıldan yelek giymek, yüzünü tokatlamak gibi âdetler mevcut olmakla birlikte İslâm'ın gelişiyle bu aşırı tutumlar yasaklanmıştır.³ Ancak aşırıya kaçmadan inleyip ağlamak mubah kabul edilmiştir. Bu bilgilere dayanarak Doğu'da ve Batı'da ölümlerin arkasından yas tutmanın ve ağıt yakmanın ortak bir olgu temelinde, kültürel ve dini inanışlara göre farklı şekillerde uygulandığı söylenebilir.

Bu perspektiften bakıldığında farklı kültürlerle mensup Antigone ve Hānsā, yaşamları ve davranış biçimleri içinde buldukları toplumun kültürel yapısında şekillenmekle birlikte, alışılmışın dışında bir yönelim sergileyerek tarihte iz bırakan birer tipolojiye dönüşmüşlerdir. Edebiyatın toplumların ayınası olduğu düşünülürse, bu iki tipolojinin yakından incelenmesi, ait oldukları kültürel arka planın aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Antigone'un Trajedisi

Antigone M.Ö. 496-406 yılları arasında Atina'da yaşamış olan Sofokles'in en ünlü tragedyasıdır. *Kral Odipus*, *Odipus Kolonos'ta* ve *Antigone* adlı üç oyun Sofokles'in *Thebai Üçlemesi*'ni oluşturmaktadır. Antigone, *Thebai Üçlemesi*'nin son oyunu olarak bilinse de bu üçlemenin ilk oyunudur ve M.Ö. 411 yılında kaleme alınmıştır.⁴ Sofokles'in bu oyunu diğer iki oyunun devamı niteliğindedir. Hikâyeye göre Kral Odipus, Laios adındaki kişiyi babası olduğunu bilmeden öldürmüştür. Yine annesi olduğunu bilmeden İokeste ile evlenmiş, bu evlilikten Polyneikes ve Eteokles adında iki erkek; Antigone ve İsmene adında iki de kız çocukları olmuştur. Gerçeği çok sonra öğrenen Odipus bu trajik olay karşısında yıkılmış ve gözlerini kör ederek kendini cezalandırmıştır. İokeste ise gerçeğin ortaya çıkmasının ardından kendini asarak yaşamına son vermiştir. Odipus, gözleri kör bir halde iki yıl daha hükümdarlık

² Süleyman Şenel, "Ağıt", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/agit#2> (Erişim 4 Nisan 2022).

³ 'Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizānetu'l-Edeb ve Lubbu Lubābi Lisāni'l-'Arab*, thk: 'Abdu's-Selām Muhammed Hārūn, (Kahire: Mektebetu'l-Hāncî, 1996), I/435.

⁴ Dilek Zerenler, "Antigone'nin İki Farklı Yorumu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (Konya, 2005), 264.

yapmıştır. İki oğlunun yetkisini elinden almaya çalışması üzerine ikisine de lanet etmiştir. Akabinde Odişus hükümdarlık yaptığı Thebai'den sürülmüş ve kızı Antigone'un yardımıyla Kolonos'a gelmiş ve orada ölmüştür.⁵ Antigone babasına her zaman destek olmuş ve onu hiç yalnız bırakmamıştır. Sofokles bu dramatik olayı *Kral Odişus* tragedyasında işlemiştir. *Odişus Kolonos'ta* tragedyasında ise Sofokles okuyucuya Antigone karakterinin ipuçlarını vermiştir.

Babası Kolonos'ta öldükten sonra Antigone Thebai'ye dönmüştür. Polyneikes ve Eteokles babalarının lanetinden kurtulmak için ülkeyi dönüşümlü bir şekilde yönetme kararı almışlardır. Fakat babalarının laneti onların üzerinde bir gölge gibi durmaktadır. Eteokles sıra onda olduğu halde yönetimi kardeşine devretmek istememiş onu Thebai'den kovmuş, bunun üzerine Polyneikes de Argos kralına sığınmıştır. Thebai'deki yönetimi tekrar ele geçirebilmek için Argos kralı Adaratos'un kızı Adreia ile evlenmiş ve kralı Thebai'ye saldırmak için ikna etmiştir.⁶ Polyneikes kralın altı kumandanını yanına alıp savaşmak için Thebai'ye gelmiş, hakkı olan tacı istediğini söyleyerek kardeşi Eteokles'i savaşa davet etmiştir. Aiskhylos'un *Thebai Önünde Yedi Kumandan* adlı tragedyasına konu olan bu savaşta iki kardeş birbirini öldürmüştür.⁷ Böylece Odişus'un çocukları üzerindeki laneti gerçekleşmiş geriye sadece, annesi İokeste ile olan lanetli evliliğinden doğan kızları Antigone ve İsmene kalmıştır. İki kardeşin ölümüyle Thebai'nin yönetimi İokeste'nin kardeşi Kreon'a kalmıştır. Antigone'un karakterini net olarak göreceğimiz olaylar da iki kardeşinin ölümünden sonra cereyan etmeye başlamıştır.

Kardeşlerin ölümünden sonra ülke yönetimini devralan Kreon, Eteokles'in devleti uğruna can verdiğini savunmuş ve tüm ritüellere uygun olarak kahramanlara yaraşır bir şekilde cenazesini kaldırmıştır. Polyneikes'i ise kendi ülkesine saldırmasından dolayı vatana ihanetle suçlamış, cenazesinin gömülmesini yasaklamış ve cesedinin yabancı hayvanlara yem edilmesini emretmiştir.⁸ Bu davranışıyla Kreon ölümlere saygı göstermeyi emreden tanrısal yasalarla zıt düşmüştür. Çünkü antik Yunan'da ölümlerin kutsal olduğuna inanılmış ve ruhlarının huzura kavuşması için görkemli cenaze merasimleri düzenlenmiştir.

⁵ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002), 226.

⁶ Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), ix.

⁷ Düşündürten Sözler, "Antik Yunan'da Bir Tragedya Örneği Olarak Antigon", (Erişim 3 Şubat 2022).

⁸ Sophokles, *Antigone*, ix.

⁹ Derman Bayladı, *Tanrıların Öyküsü* (İstanbul: Say Yayınları, 2002), 231.

Kreon takındığı bu anlamsız tavırla, toplumda yer etmiş âdet ve inanışlara sırt çevirmiştir. Halk bu karardan memnun değildir ancak Kreon'a memnuniyet-sizliklerini ifade edecek cesaretleri de yoktur.⁹ İşte Sofokles'in tragedyasında karşımıza çıkan Antigone karakteri devlet otoritesine karşı çıkan, Tanrıların kurallarını devletten ve insanların belirlediği yasalardan üstün tutan bir karakterdir. İnandığı değerler uğruna tek başına savaşacak cesareti göstermiştir. Cezası ölüm dahi olsa kardeşine karşı vazifesini yerine getirmek konusunda kararlıdır; çünkü ona göre her ölünün gömülme hakkı vardır. Bu düşüncelerini destekler nitelikteki şu sözleri oldukça anlamlıdır: “*Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız, yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından daha önemli olamaz.*”¹⁰

2. Yansımalar

Sofokles'in oyununda can bulan Antigone ve onun dramı, yüzyıllar geçmesine rağmen canlılığını yitirmemiştir. Jean Cocteau, Holderlin, Jean Anouilh ve Bertolt Brecht gibi birçok Batılı yazar yanında Kemal Demirel gibi Türk yazarlar da Antigone'u eserlerine konu etmişlerdir. Mesela Fransız yazar Anouilh, II. Dünya savaşı esnasında yazdığı *Antigone* adlı oyununda Antigone'un güçlü ve isyancı karakteri ile Hitler'e karşı oluşan direnişi işlemiştir.¹¹ Antigone'un devlet otoritesine karşı gelerek kardeşini gömmek için gösterdiği çaba Hitler'e ve onun diktatörlüğüne karşı gelişen bir eylem olarak yorumlanmıştır.¹²

Sofokles'in tragedyasında Antigone ile Kreon arasındaki çatışma tematik açıdan genellikle devletin talepleri ile din, aile ve vicdanın talepleri arasındaki bir çatışma olarak ele alınmıştır.¹³ Antigone tanrısal yasaları her şeyin üstünde tutmuş, aslında Kreon'a karşı çıkarken de bu yasalardan güç almıştır. Burada Antigone karakter bakımından kendisiyle tamamen zıt olan kız kardeşi İsmene ile birlikte işlenmiş ve bu sayede onun güçlü karakteri daha net bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Antigone, erkek kardeşlerinin ölümünü öğrendikten sonra kız kardeşi İsmene ile konuşmak için onu yanına çağırmış, Kreon'un gömülmesini yasakladığı kardeşini gömmek istediğini İsmene'ye iletmiştir. Kardeşi

¹⁰ Sophokles, *Antigone*, 18, (450-465).

¹¹ Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), 242.

¹² Dilek Zerenler, “Antigone'nin İki Farklı Yorumu”, 265.

¹³ Bernard, J. Paris, *Imagined Human Beings* (New York: NYU Press, 1997), 105.

¹⁴ Sophokles, *Antigone*, 2.

ise “Zavallı ablam, durum dediğin gibiyse ne gelir ki benim elimden?”¹⁴ diye cevap vermiştir. Antigone da “Düşün! Bana katılabilir, bana yardım edebilirsin.”¹⁵ demiştir. Kararını veren İsmene Antigone’ a devlet kurallarına karşı gelemeyeceğini şu ifadelerle açıklamıştır: “...Kralın buyruklarını hiçe sayar, yasalara karşı çıkarsak yapayalnız kalan bizleri nasıl bir son bekler, bir düşünsene! Aklından çıkarma sakın, kadınız biz, altından kalkamayız erkeklerle mücadelenin. Bizi yönetenler bizden güçlü, şimdikinden acı bile olsalar boyun eğmeliyiz emirlerine. Şartlar beni mecbur ediyor, anlayış dileyerek ölülerimizden, itaat edeceğim efendilerin emirlerine. Bayağı deliliktir boyundan büyük işlere kalkışması insanın.”¹⁶ Antigone kız kardeşinin sarf ettiği bu sözler üzerine kardeşine şu şekilde cevap vermiştir: “Sana yalvarmayacağım. Artık istesen de kabul etmem yardımını. Nasıl doğru buluyorsan öyle yap, ben hayatım pahasına da olsa gömeceğim ağabeyimi. Tanrıların onayladığı bir suçu işleyerek, yanına uzanacağım sevgili ağabeyimin. Toprağın üstündekilerden çok altındakileri memnun etmeliyim sonsuza dek onlarla kalacağıma göre. Sen de çiğnemeye devam et tanrıların yasalarını!”¹⁷ Polyneikes’i gömme teklifi kız kardeşi tarafından reddedilen Antigone artık mücadelesinde tek başına kalsa da her ne pahasına olursa olsun vazgeçmeyi düşünmemiştir. Kardeşini gömüp hem kardeşine hem de tanrıya kaşı görevini yerine getirmek konusunda kararlıdır; gece gizli bir şekilde kardeşini gömmüştür. Öleceğini bile bile, inandığı değerleri sonuna kadar savunmaktan geri durmamıştır.

Antigone ve Kreon’un şahsında eşit değerler olan aile sevgisi ve devlet yasaları karşı karşıya gelmiştir. Aynı ayrı kendi içlerinde haklı olsalar da bu değerler yan yana geldiğinde çatışmaları kaçınılmazdır. Antigone devletin baskısına karşı kişisel özgürlüğü savunmuştur ve sonunda ölüme gitmesi kaçınılmaz olmuştur. Kreon, Antigone’u tutuklatmış ve ölüme mahkûm etmiştir. Her ne kadar Kreon daha sonra kâhin Teiresias tarafından ikna edilip kararından vazgeçse de geç kalmış, Antigone kutsal bildiği yolda ‘şerefli bir ölüm’ü seçip hayatına son vermiştir. Babası Kreon’u defalarca kararından döndürmeye çalışan Haimon -aynı zamanda Antigone’un nişanlısıdır- ve annesi Euryidike de canına kıymıştır. Tragedyanın sonunda Antigone kendi yıkımı ile inandığı değerleri yüceltmıştır. Kreon ise iktidarını ve hayatını korumuş olsa da karısını ve çocuğunu kaybederek trajik bir sona varmıştır. Antigone ile aralarında

15 Sophokles, *Antigone*, 2.

16 Sophokles, *Antigone*, 3.

17 Sophokles, *Antigone*, 3.

18 Sophokles, *Antigone*, 19.

geçen aile ve devlet çatışmasında bir nevi denge sağlanmış, kendi açılardan kazanmış görünseler de aslında her iki taraf da bir şeyler kaybetmiştir.

Antigone'un inandığı değerler uğruna Kreon ve onun kararları karşısındaki sağlam duruşu aslında örnek bir tavidir. Kreon'un kararı ise ilk başta kendi otoritesini sarsmamak ve iktidarını güvence altına almak maksadıyla olmuştur. Ancak onu asıl öfkelenen, verdiği hükmün aksinin yapılmasından ziyade hükmün bir kadın tarafından çiğnenmesi olmuştur: "...İktidarımı hiç ceza görmeden çiğnerse bana değil ona erkek diyecekler."¹⁸ tiradı otoritesinin bir kadın tarafından sarsılmış olmasını kabullenemediğini göstermektedir. Kreon "...Kent kimi başa getirdiyse büyük küçük, haklı haksız her kararında ona itaat etmeliyiz..."¹⁹ derken kendi otoritesini kabul ettirme ve gücünü ispat etme çabası içinde olduğunu hissettirmiştir. Bir yönetici olarak ülkesindeki disiplini ve düzeni sağlama çabası içinde olması yadırganacak bir husus değil, aksine yöneticiden beklenen bir tutumdur. Ancak devamında "...Bir kadına teslim olmamalıyız, yasaları ve düzeni savunmamız gerekir. Bir kadına yenildi diyeceklerine yüz defa bir erkeğe yenilmeyi yeğlerim."²⁰ diyerek kendi içinde çelişkiye düşmüştür. Kreon'un tutumu aslında Antigone'a karşı değildir çünkü aldığı kararlarda onu hesaba katmamış ya da hedeflememiştir.²¹

Tragedya boyunca Kreon'un ağzından sunulan bu vb. söylemlere feminist argümantasyonda sıklıkla atıf yapılmıştır.²² Dietz'e göre "*Antigone toplumun feminist yüzüdür.*"²³ Diğer bir yaklaşıma göre ise o, düzene başkaldırısı sebebiyle tarihin ilk feminist kadınlarından.²⁴ Kreon karşısındaki sağlam duruşu bu bağlamdaki ilk örneği teşkil etmiştir. Yasalara karşı çıkmış ve onun gibi düşünen ancak cesaret gösteremeyenlerin sesi olmuştur. Kreon: "*Böyle düşünen sadece sen varsın koca Thebai'de.*" demiş, Antigone ise "*Diğerleri düşüncelerini söylemeye cesaret edemiyor*" diyerek hem kendi düşüncesini hem de halkın korkup söyleyemediklerini dile getirmek suretiyle asırlar sonra bile adından cesaret timsali olarak söz ettirmiştir.

¹⁹ Sophokles, *Antigone*, 27.

²⁰ Sophokles, *Antigone*, 27.

²¹ Burcu Dabak Özdemir, "Yasın Yurtsuzlaştırdığı Kadınlar: Antigone", *Folklor-Edebiyat Dergisi* 2/102 (Ankara, 2020), 334.

²² Düşündürülen Sözler, "Antik Yunan'da Bir Tragedya Örneği Olarak Antigone".

²³ Fanny Soderback, *Feminist Readings of Antigone* (New York: State University, 2006), 30.

²⁴ Öznur Doğan, "Düzene Karşı Medaa ve Antigone" (Erişim 2 Mart 2022).

²⁵ Sophokles, *Antigone*, 18.

²⁶ Sophokles, *Antigone*, 34.

Antigone'nun cesurca yasalara karşı koymasının altında onun şu vicdani muhasebesi yatıyor gibidir: “*Bir ölümlünün emirleri, tanrıların hatasız, yazıya geçirilmemiş, değişmez yasalarından önemli olamaz... Bir ölümlünün emrinden korktum diye suç işleyemem tanrıların nezdinde... Böyle bir ölümlü ölmek hiç acı vermez bana. Oysa toprağa vermeden bıraksaydım anamın ölen oğlunu, içim parçalanırdı. Başka hiçbir şey acı vermez bana...*”²⁵ Antigone bu sözleriyle manevî yönü kuvvetli, vicdan sahibi bir karakter portresi çizmiştir. İlahî ve dünyevî yasaların çatışması sonucunda oluşan anarşi ortamında kendi vicdan muhasebesiyle ilahî tarafı seçmiş ve o dönemin dünyevî yasalarının onu mahkûm ettiği ölüme bile bile gitmiştir. “...*Nasıl bir yasadır bu, beni sevdiğiklerimin gözyaşından bile mahrum, kayaların içindeki benzeri görülmemiş mezarıma gönderen? Ah kadersiz başım; ne ölümlerin ne sağların arasında, ne sağ ne de ölüyüm.*”²⁶ “...*Atalarımın toprağı, Thebai şehri ve soyumun kadim tanrıları, götürülüyorum, sonum yaklaştı. Thebai'nin soyluları bakın! Tanrılara saygı gösteren son prensesinize kimler neleri reva görüyor?*”²⁷ diyerek ölüme yürümüştür.

Antigone hem akrabalık bağları hem de siyasi hiyerarşi gereği Kreon'un yetkisi altına girmek durumunda kalmıştı. Ancak Antigone, kardeşini toprağa verme meselesinde Kreon'un buyruklarının yargısal nitelik taşımadığı, kardeşini gömmeye görevinin kutsal bir vazife olduğu yönündeki söylemiyle onun otoritesini reddetmiştir. Ataerkil yapıya ve devlet otoritesine meydan okuyan; şehirde, yönetim ve ailede erkek egemenliğini reddeden bir figür olarak Antigone'un feminist söylem üzerindeki etkisi şaşırtıcı değildir. Antigone'un direnişi feminizm için güçlü ve çok katmanlı bir miras niteliğindedir. Temsil ettiği bu eğilimle, kadınların devlete veya otoriteye meydan okuması, akrabalık ile devlet arasındaki ilişki ve etik konusundaki tartışmalara canlılık getirmiştir. Feminist bakış açısı, kadınların deneyimlerini, onları dışlayan kamusal alanı dönüştürmede kullanılabilir bir bilgi kaynağı olarak görmüştür.²⁸ Bazıları, ölen kardeşinin haysiyeti için kendi hayatını feda eden Antigone'un eylemini bir şehitlik olarak değerlendirirken, feminist psikanalitik teorisyenler, Antigone'un ihlalinin dış etki ve farklılığı hakkında bir şeyler iletmiş şekilde anlama eğiliminde olmuşlardır. Feministler genellikle Antigone'un kral'a meydan okumasını cesur bir aile sevgisi eylemi olarak da övmüşlerdir.²⁹

²⁸ Sarah Bracke, “The Arena of Knowledge: Antigone and Feminist Standpoint Theory”, *Doing Gender in Media, and Culture* (London: Routledge, 2009), 39-53.

²⁹ Sheila L. Cavanagh, “Antigone's Legacy: A Feminist Psychoanalytic of an Other Sexual Difference”, *Studies in the Maternal* 9 (2007), 1-4.

3. Hānsā'nın Tarifsiz Acısı

el-Hānsā, Suleym kabilesinden olup Cahiliye devrinden günümüze Arapların en tanınmış mersiye şairlerinden biridir. Asıl adı Tumâdır bint 'Amr olmakla birlikte, *basık burunlu* veya *burnunun ucu kalkık* anlamlarına gelen Hānsā³⁰ lakabıyla meşhur olmuştur. Bu kelime aynı zamanda Araplar nezdinde kadın güzelliğini simgeleyen *yaban sığırı* anlamında da kullanılmaktadır.³¹ Miladi 575 dolaylarında dünyaya geldiği kabul edilen Hānsā'nın doğumundan gençlik çağına kadar güzelliği, ailesine ve kardeşlerine duyduğu sevgi ve şefkatten başka dikkat çeken ya da göze çarpan bir özelliği yoktur. Hānsā, küçüklüğünden itibaren kendisinin, kabilesinin ve akrabalarının şerefine çok düşkün biridir. Hatta bu duyguların onda kibir ve gurura sebep olduğu da söylenebilir. Aslında içinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında bu duyguları anlamak mümkündür. Nitekim *varlıklı ve nüfuzlu bir aile, saygın ve şerefli bir baba, babalarının ve Arapların övündüğü iki yiğit kardeş...*³² Kimse onlar için sarf edilen bu sözlerin aksini söylemeye cesaret edemezdi. Bir genç kız için de güzelliği ve ailesi dışında övünülecek başka bir şey yoktu. Cahiliye Arap algısına göre bu özellikler kişinin içinde yaşadığı toplumda saygın ve şerefli kabul edilmesi için elzemdi. İşte Hānsā'nın hayatında ve kişiliğinin şekillenmesinde bütün bu şartlar etkili olmuştur.

Sayılan özelliklerinden dolayı, Araplar nezdinde süvariliği ile meşhur, aynı zamanda Benî Cuşem kabilesinin reisi olan olan şair Dureyd b. Şimme ona evlilik teklifinde bulunmuştu. Dureyd ile evlenmek isteyen birçok genç kız varken o Hānsā'yı tercih etmiş ancak Hānsā onu reddetmişti. Ailesi Hānsā'nın zeki ve gururlu biri olduğunu bildiği için, kendisi onaylamadığı sürece evlilik tekliflerini geri çevirirdi. Ama o dönemdeki her genç kızın aynı şansa sahip olduğunu söylemek zordur. Dikkat çekici güzelliği ve mensup olduğu ailenin sosyal konumu Hānsā'yı özel kılmıştı. Hānsā akıllı, sağduyulu ve kararlı yapısıyla meşhur olmuş bir kadındı ve kadınlara aşk şiirleri yazanlar, bu tür kadınlardan çekinirlerdi. Hiç kimse onun hakkında konuşmaya ya da kötü sözler sarf etmeye cüret edemezdi. Dureyd b. Şimme ile olan durumu bu anlamda bir istisna olmuştur.

³⁰ Ebu't-Tāhir Mecduddīn b. Ya'küb b. Muhammed el-Firūzābādī, *el-Ķāmūsü'l-Muḥīṭ*, 2. Baskı, (Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāsi'l-'Arabī, 2003), 502.

³¹ Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, thk. 'Abdulḥamīd Hindāvī (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003), I, 447; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luġa*, thk. Remzī Munir el-Ba'albekī (Beyrut: Dāru'l-'İlm li'l-Melāyīn, 1987), I/ 599.

Hansā bahsedilen özellikleriyle öne çıkmakla birlikte, hayatının büyük bir kısmını etkileyen pek çok talihsizlikler de yaşamıştır. Anne ve babasını kaybettikten sonra öz kardeşi Mu‘āviye ve ona her durumda destek olan, ondan hiçbir yardımı esirgemeyen, baba bir kardeşi Şahr’ı da kaybetmiştir. Kardeşi Mu‘āviye ‘Ukāz panayırında bir kadını çok beğenmiş, bu durum kabile savaşına yol açmış ve bu savaş sonunda ölmüştür.³³ Üvey kardeşi Şahr ise Mu‘āviye ’nin intikamını almak için katıldığı savaşlardan birinde yaralanmıştır. Bu ölümcül yaradan kurtulamayarak bir süre sonra o da vefat etmiştir.³⁴ Her ne kadar Hansā kardeşlerinin vefatına çok üzülmüş olsa da onun şairliğini besleyen yaşadığı bu üzüntüler olmuştur. Öyle ki ağlamak ve feryat etmekten başka bir şey bilmez olmuştur. Kardeşlerinin başına gelen musibete çok üzülen Hansā, ağıt yakmaya başlamış ve bu durum onun mersiyelerle ünlenmesini sağlamıştı. Öz kardeşinden ziyade üvey kardeşi Şahr’ın ölümü onu derinden etkilemiştir. Kardeşlerinin ölümünden önce söylediği birkaç beyit şiir bulunsa da asıl şiirlerini kardeşleri -özellikle de üvey kardeşi Şahr- öldükten sonra inşa etmiştir. Şiir onun için bir kaçış ve rahatlama aracı olmuş, bir beyitte de bunu şöyle dile getirmiştir:

فَقَدْ أَصْبَحْتُ بَعْدَ فِتَى سُلَيْمٍ أَفْرَجُ هَمَّ صَدْرِي بِالْقَرِيضِ³⁵

Kaybettikten sonra Suleym’in gencini

Şiirle ferahlatır oldum yüreğimin derdini

Hansā, şiirlerini büyük oranda yaşadığı acılar doğrultusunda şekillendirmiştir. Şiirlerinde sadece klasik bedevi kadın portresi çizmemiş, iç dünyasını ve hayat serüvenini de dizelerine yansıtmıştır. Kaybettiği yakınlarının sebep olduğu derin acı ve onlara yönelik bitmeyen özlem, şiirlerine damga vurmuştur. Üzüntüsünü şiirlerinde ifade etmekle yetinmemiş, günlük hayatında da bu hüznü açıkça göstermekten geri durmamıştır. Öyle ki, Müslüman olduktan sonra cenaze adetlerinden olan çıplak beden üzerine *şidār*³⁶ giyme ve saçları

³² Taceddin Uzun, “Ağlama ve Ağıt Yakma Şairi Olan Hanım Sahabi”, *Mehir Aile Dergisi* 1 (Konya, 2001), 13.

³³ ‘Aişe Bintu’ş-Şatî, *el- Hansā*, (Kahire: Dāru’l-Ma’ārif,1963), 30; Nilüfer Topal, *Sahabe Şair el-Hansā ve Divanı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 11.

³⁴ Ebu’l-Ferec el-İsfehānî, *el-Eğānî*, tahkik: İhsān ‘Abbās, İbrāhîm es-Se’āfin, Bekr ‘Abbās, (Beirut: Dār Sāder, 2008), XV/55.

³⁵ Ömer Faruk et-Ṭabbā’, *Dīvānu’l-Hansā* (Beirut: Dāru’l-Erkām, 2000), 73.

³⁶ Şidār, Cahiliye döneminde kadınların giydiği baş kısmı örtü gibi olan, aşağısı göğsü ve omuzları örten bir kıyafettir. Bir kadın çocuğunu ya da sevdiği birini kaybettiğinde matem

kazıtma âdetini terk etmemiştir. Bir gün Hz. Ayşe Hânsâ'yı üzerinde *şidâr* olduğu halde görüp ona bu geleneğin İslam'da yasaklandığını söyleyince: “*Val-lahi Allah Resulü vefat ettiğinde bile üzerime şidâr giymedim.*” demiştir.³⁷ Hiç kuşkusuz onu böyle davranmaya iten, kardeşi Şahr'ın aşağıdaki beyitte yer alan sözleriydi:³⁸

والله لا أَمْنَحُهَا شِرَارَهَا وهي حِصَانٌ قَدْ كَفَّنْتِي عَارَهَا

Vermem ona en kötüsünü yemin olsun Allah'a

İffetli bir kadındır, hayâsı yeter bana

ولو هَلَكْتُ خَزَقْتُ خِمَارَهَا واتخذتُ من شَعْرِ صِدَارَهَا

Örtüsünü parçalardı ölseydim eğer

Kıldan (yapılmış) yeleğini de giyer

Yine bir gün Hz. Ömer onu üzerinde *şidâr* denilen elbise ve ağlamaktan yüzünde çizgiler olduğu halde görmüş ve “*Göz pınarlarındaki bu yaralar neden?*” diye sormuştu. Hânsâ da: “*Muđar'ın efendilerine ağlamaktadır.*” diye cevap vermişti. Hz. Ömer de “*Ey Hânsâ onlar artık cehennemde.*” demişti; Hânsâ “*İşte bu benim acımı daha da artırdı. Önceden intikamlarını almak için ağlıyordum, bugün ise cehennemde oldukları için ağlıyorum.*” diye cevap vermişti.³⁹

Hz. Ömer Hânsâ'yı bu konuda bir kez daha uyarmıştır. Nitekim bir gün Kâbe'ye girmiş ve Hânsâ'yı başı tıraşlı olduğu halde yüzüne vururken görmüştü. Ayrıca kardeşi Şahr'ın çarıklarını da peçesine asmıştı. Hânsâ: “*Ben bir süvariye kaybettim ve kimse onun gibi birini kaybedemez.*” demişti. Hz. Ömer de: “*İnsanlar arasında kim senin yaşadığın musibeti yaşayabilir? Ama İslam kendinden öncekileri örttü. Başını açıp yüzünü tokatlayan senin için uygun değil.*” demişti. Hânsâ bu konuşmadan sonra kardeşleri Mu'âviye ve Şahr için bir mersiye söylemiştir.⁴⁰

elbisesi olarak üzerine yünden yapılmış bu kıyafeti giyerdi. Krş.: el-Ezherî, Muḥammed b. Aḥmed, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn-Muḥammed 'Alî en-Neccâr (Kahire: el-Mu'essesetu'l-Mıṣriyyeti'l-'Ämme li't-Te'lif ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr-ed-Dâru'l-Mıṣriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, 1964), XII/133.

³⁷ Abdulkâdir b. Ömer el-Baġdâdî, *Hiżânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, I/435.

³⁸ el-Eb Luis Şeyḫu el-Yesû'î, *Enṣu'l-Culesâ fî Mulaḥḫaşi Şerḫi Dîvâni'l-Hânsâ* (Beyrut: el-Maṭba'atu'l-Kâşûlikiyye, 1895), 8.

³⁹ Ömer Rıza Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ fî 'Älemeyi'l-'Arab ve'l-İslâm* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1977), I/ 368.

⁴⁰ Ömer Faruk et-Ṭabbâ', *Dîvânu'l-Hânsâ*, 73.

Hansā evlilikleri konusunda hayal kırıklığına uğramış bir kadındı. İlk evliliğinde yaşadığı hüsrandan sonra, amcaoğlu dışında gelen teklifleri reddetmişti. Hansā'nın babasının, her durumda ona karşı koruyucu bir tavrı vardı. Hansā'nın tekrar bir sıkıntı yaşamaması için onu hiçbir şekilde zorlamamıştı. Babasının bu tutumu Hansā'nın ölen annesinin ruhu için de bir teselli olmuştu. Kaynaklarda Hansā'nın er-Revāha es-Sulemī, 'Abdu'l-'Uzzā ve Mirdās ile olmak üzere üç evlilik yaptığı kaydedilmekle birlikte bu konuda görüş ayrılığı vardır. Aynı ihtilaf evliliklerinin sırası konusunda da mevcuttur.⁴¹

Hansā, öz kardeşi Mu'āviye tarafından en yakın arkadaşı Dureyd ile evlenmeye zorlandığında yardımcı olması için üvey kardeşi Şahr'a sığınmıştı. Kumarbaz eşi yüzünden düştüğü maddi sıkıntıda da Şahr'dan başka sığınacak kimse bulamamıştı. Öz kardeşi Mu'āviye öldüğünde yine Şahr'dan başka sığınacak, dayanacak kimsesi kalmamıştı. Şahr öldükten sonra tamamen yalnız kalmış, onu hayata bağlayan en güçlü bağı kaybetmişti. Nitekim koruyucusu, sığınağı, sırdaşı ve yoldaşı Şahr ölmüştü. Ona karşı yüreğinde çok büyük bir sevgi besliyordu. O öldüğünde kabrinin başından uzun süre ayrılmamış; onun için saatlerce ağlamış, feryat etmiş ve ağıtlar yakmıştı.⁴² Şahr, öldükten sonra bile Hansā için bir sığınak olmaya devam etmişti. Onun hatırasıyla göz yaşları dökmek, özlem dolu sözlerle onu yad etmek acılarını ve çektiği sıkıntıları bir nebze de olsa hafifletirdi.

Hansā'nın evlilikleri hakkında var olan farklı rivayetler çocukları konusunda da mevcuttur.⁴³ Genel kabule göre yaptığı evliliklerden 'Abdullah, Zeyd, Mu'āviye ve 'Amr adında 4 oğlu ve 'Amra adında bir kızı olmuştur. Kaynaklara göre Hansā, Hz. Ömer zamanında dört oğlu ile beraber Kadisiye savaşına katılmış ve onlara İslam uğrunda ölene kadar savaşmalarını tavsiye etmiştir.⁴⁴ Dört oğlunun da savaşta şehit olduğu haberi gelince "*Onların şahadetleriyle beni şereflendiren Allah'a hamdolsun. Yüce Rabbim, beni de onlarla rahmetinin gölgesinde birleştiresin!*" diye dua etmiştir.⁴⁵

41 Hamdü Tammās, *Dīvānu'l-Hansā* (Beyrut, Dāru'l-Ma'rife, 2004), 9.

42 'Isā İbrāhīm es-Sa'dī, *el-Hansā Binti 'Amr er-Rāsiyetu'l-Bākiye* (Ürdün: Dāru'l-Mu'tezz, 2012), 83.

43 Nilüfer Topal, *Sahabe Şair el-Hansā ve Divanı*, 34.

44 Aḥmed b. 'Alī b. Hacer el-Askalānī, *el-İsābe fī Temyīzi's-Şahābe*, thk. eş-Şeyḥ 'Ādil Aḥmed 'Abdu'l-Mevcūd- eş-Şeyḥ 'Alī Muḥammed Mu'avvad (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1995), 8/111.

45 Rıza Savaş, *İslam'ın İlk Asrında Kadın* (İstanbul: Siyer yay., 2017), 243.

‘Kraliçe’ (meliketu’r-risā) unvanıyla şairler tabakasının ikinci sırasına yerleştirilen Hānsā’nın, kardeşi Şahr için söylediği ağıtlar, duygusal yoğunluğu ve ifade gücü bakımından çok beğenilmiş ve asırlar boyunca mersiye edebiyatının şaheserleri arasında anılmıştır. Öte yandan ‘Ukāz panayırında Nābiğa ez-Zubyānī’nin başkanlığında düzenlenen şiir yarışmalarından birinde Hānsā -bir rivayete göre de Nābiğa- Hassān b. Şābit’in okuduğu şiirdeki bazı hataları düzelterek Cahiliye Arap edebiyatının ilk eleştirmenleri arasına girmiştir. Bazı edebiyat otoriteleri ilgili rivayeti çeşitli yönlerden tenkit etmişlerse de⁴⁶ Hānsā’ya böylesine büyük bir şiir panayırında şiir okuma ve şiir tenkidi yapma fırsatının verilmesi, çağdaşları tarafından onun şiir yeteneğine ne derece değer verildiğini göstermektedir.⁴⁷ İbn Sellām el-Cumāhī de Hānsā’yı mersiye şairleri arasında Mutemmim b. Nuveyre’den sonra ikinci sırada zikretmektedir.⁴⁸

Hayatının neredeyse tamamı kayıplarla dolu olan Hānsā, bu kayıpların onda bıraktığı izlerle melankolik bir kişiliğe sahip olmuştur. Neredeyse bütün divanı, şairliğini besleyen bu kayıpların etkisiyle söylediği hüznü kalbinin haykırırları niteliğindeki ağıtlarından oluşmaktadır. Kaynaklarda farklı görüşler bulunmakla birlikte genel kabule göre 24/645’te Hz. Osman’ın halifeliğinin ilk yıllarında çölde iken vefat etmiştir.⁴⁹

Gerek şairliği gerekse özgüveni ile tarihi süreçte pek çok kadına örnek olmasının yanı sıra, batıdaki feminist hareketin de etkisiyle günümüz Arap dünyasında çeşitli kadın girişimlerinde Hānsā’nın daha belirgin bir etkisinden söz edilebilir. Üniversitelerdeki öğrenci kulüplerinden ticarî oluşumlara, çeşitli sivil toplum kuruluşlarından DAES’in kadın savaşçılar tugayına⁵⁰ kadar geniş bir yelpazeden örnek vermek mümkündür.

Karşılaştırma ve Sonuç

Kökeni insanlığın ilk varoluşuna kadar götürülebilen yas tutma ve ağıt olguları, hemen her toplum ve kültür havzasında belli bir yere sahip olmuş; inanç şekilleri, yaşam biçimleri ve kültürel yönelimler doğrultusunda şekillenmiş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Antigone ve Hānsā yaşadıkları top-

⁴⁶ Kudāme b. Ca’fer, *Naḳdu’ş-Şi’r*, thk. Muḥammed Mun’im el-Hafācī (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, t.y.), 93.

⁴⁷ Ömer Acar, “el- Hānsā”, *Tarihte Müslümanlar* (Ankara: Otto Yayınları 2020), I/152.

⁴⁸ Muhammed b. Sellām el-Cumāhī, *Tabakātu Fuḥūli’ş-Şu’arā* şerh: Maḥmūd Muḥammed Şākir, (Cidde: Dāru’l-Medinf), 1,203.

⁴⁹ Ömer Rıza Keḥḥāle, *A’lāmu’n-Nisā*, I/369.

⁵⁰ el-Meyādīn (el-Meyādīn), “Nisāu Dā’iş”, (Erişim 1 Nisan 2022).

lum içinde mersiye ve ağıt geleneğinin en bariz sembolleri olmuşlardır. İki kadın da içinde buldukları toplumun vizyonunu, anlayış ve yaşayışlarını resmedebileceğimiz ipuçları sunmuşlardır.

Antigone ve Hānsā yaşadıkları dönemden başlamak üzere tarihe damga vurmuş iki güçlü kadın karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki kadını öne çıkaran, onları benzerlerinden farklı kılan özelliklerin başında kardeşlerine duydukları derin sevgi ve bu uğurda sergiledikleri kararlı duruşun geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Antigone, ailesine bağlı, sahip olduğu değerler ve inançlar doğrultusunda yaşamak isteyen, bu uğurda canını feda eden bir kadındır. İncancının gereğini yerine getirmek uğruna yasalara korkusuzca karşı çıkmış ve geri adım atmamıştır. Onun gibi düşünen ancak korkudan görüşlerini dile getiremeyenlere de örnek olmuştur. Ölüme gideceğini bilmesine rağmen doğruları söylemekten vazgeçmemiştir. Ölümlülerin koyduğu yasaların Tanrı'nın yasalarından üstün olamayacağını söyleyerek kralın yasalarına boyun eğmeyi reddetmiştir.

Kral Kreon ise Antigone'un haklı olduğunu bilmesine rağmen, otoritesinin sarsılacağı korkusuyla adım atmaktan geri durmuştur. Dahası otoritesinin bir kadın tarafından sarsılmasından korktuğu için gelinini korumaya yönelik herhangi bir girişimde bulunmamış, oğlunun bu yöndeki ısrarlarını duymazdan gelmiştir. Aslında güç mücadelesinde Antigone'u bir adım daha öne çıkaran durum da bu olmuştur. Zira ataerkil bir toplumda bir kadın olarak çıkıp hakikati korkusuzca, tek başına söyleyebilmiş olması dikkatlerin onun üzerine çevrilmesini sağlamıştır. Kız kardeşi İsmene onunla aynı düşünse de Antigone'un yanında duramamış, korkusundan susmuş ve Antigone'u yoldan döndürmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Kreon daha sonra kararından dönse de Antigone için çok geç olmuş, o, ölümü kendi isteğiyle seçmiştir.

Cahiliye döneminde şairleriyle ünlü Suleym kabilesine mensup olan Hānsā ise, kardeşleri için söylediği ağıtlarıyla öne çıkmıştır. Saygın bir ailede yetişmesi, güzelliği, özgüveni vb. özellikleri ile gerek yaşadığı dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde adından çokça bahsettirmiştir. Bir kadın şair olarak ataerkil yapı içinde kadınlara biçilen rolün dışına çıkabilmiş; evlenmek istemediği kişiye -soylu bir kabile reisi olmasına rağmen- ret cevabı verebilmiş, şiir yarışmalarında dönemin önde gelen şairlerine meydan okuma cesaretini göstermiştir.⁵¹ Ne var ki Hānsā'yı literatürde öne çıkaran durum onun

⁵¹ M, Akif Özdoğan, "Klasik Arap Edebiyatında Edebi Tenkidin Ortaya Çıkışı", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 7, (2002), 143.

aykırı duruşundan ziyade dönemin kadınlara biçtiği rollerden biri olan ağıt söylemede sergilediği başarıdır.

Ḥansā'nın mersiyesiyle öne çıkmasındaki temel sebep hiç kuşkusuz hayatında yaşadığı kayıplardır. Öz kardeşi Mu'âviye, özellikle de hiçbir zaman maddi manevi desteğini ondan esirgemeyen üvey kardeşi Şahr'ın ölümü onu mersiye söylemeye itmiş ve hayatı boyunca da buna devam etmiştir. Mersiye söylemek onun için toplumsal misyonun bir parçası olmaktan ziyade, halini arz edeceği, kayıplarına duyduğu özlemi ifade edebileceği bir araç olmuştur. Mersiyeleleri sadece satırlarda kalmamış onları yaşamına da yansıtmıştır. Mersiyelelerinde kardeşlerinden övgüyle bahsetmiş, intikamlarının alınması için kabilesindekileri galeyana getirmiştir. Hz. Ayşe ve Hz. Ömer'in uyarılarına rağmen Müslüman olduktan sonra da başını tıraş etmiş, çıplak vücuda kıldan yelek giyip yüzünü tokatlamak gibi Cahiliye âdetlerini bırakmamıştır. Öte yandan bizzat katıldığı Kādisiye savaşında çocuklarının İslam için savaşmalarını, gerekirse bu uğurda şehit olmalarını emretmiştir. Şahadet haberleri ona ulaştığında ise onlarla cennette bir araya gelmek için Allah'a dua etmiştir.

Antigone ve Ḥansā ataerkil yapıya sahip, birbirinden farklı iki kültüre mensup olsalar da yaşadıkları acı tecrübeler karşısında takındıkları tavır, onların ortak paydası olmuştur. Bu anlamda hem yaşadıkları dönemde hem de sonraki dönemlerde etkileri devam etmiştir. Efsanevî karakter olan Antigone, içinde bulunduğu toplum düzenine ve yasalara kararlılıkla karşı çıkararak; tarihsel bir şahsiyet olan Ḥansā ise yaşadığı toplum içinde kendine biçilen misyonu sıradanlaşmadan en iyi şekilde yerine getirerek tarihe mal olmuşlardır. Her ikisi de kendi kültür havzasında feminizm başta olmak üzere farklı ağırlık ve nitelikte çeşitli akımlara ve sosyal oluşumlara ilham kaynağı olmuştur.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Nilüfer TOPAL %60 – Ömer ACAR %40

Kaynaklar/ References

- Acar, Ömer. “el- Hānsā”. *Tarihte Müslümanlar*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- ‘Allūş, Muḥammed. “Nisāu Dā’iş”. *el-Meyādīn*. Erişim 1 Nisan 2022. <https://www.al-mayadeen.net/articles/opinion/830285/%D9%86%D8%B3%D8%A7%D8%A1-%D8%AF%D8%A7%D8%B9%D8%B4>
- el-Askalānī, Aḥmed b. ‘Alī b. Ḥacer. *el-İsābe fī Temyīzi’s-Şahābe*. thk. eş-Şeyḥ ‘Ādil Aḥmed ‘Abdu’l-Mevcūd-eş-Şeyḥ ‘Alī Muḥammed Mu’avvad. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1995.
- el-Bağdādī, ‘Abdu’l-kādir b. Ömer. *Hiżānetu’l-Edeb ve Lubbu Lubābi Lisāni’l-‘Arab*. 1 cilt. thk. ‘Abdu’s-Selām Muḥammed Ḥārūn. Kahire: Mektebetu’l-Ḥāncī, 1996.
- Bayladı, Derman. *Tanrıların Öyküsü*. İstanbul: Say Yayınları, 2002.
- Bintu’ş-Şātī, ‘Āiše. *el- Hānsā*, Kahire: Dāru’l-Ma’ārif, 1963.
- Boyraz, Hacı Murat, “Antik Yunan’da Bir Tragedya Örneği Olarak Antigon”, *Düşündüren Sözler*. Erişim 3 Şubat 2022. https://dusundurensozler.blogspot.com/2014/12/antik-yunanda-bir-tragedya-ornegi_5.html
- Bracke, Sarah. “The Arena of Knowledge: Antigone and Feminist Standpoint Theory”, *Doing Gender in Media, and Culture*. London: Routledge, 2009.
- Cavanagh, Sheila L. “Antigone’s Legacy: A Feminist Psychoanalytic of an Other Sexual Difference”. *Studies in the Maternal* 9/1 (2017). <https://doi.org/10.16995/sim.223>
- el-Cumahī, Muḥammed b. Sellām. *Tabakātu Fuḥūli’s-Şu’arā* şerḥ: Maḥmūd Muḥammed Şākir. 1. cilt, Cidde: Dāru’l-Medenī.
- Dabak Özdemir, Burcu. “Yasın Yurtsuzlaştırdığı Kadınlar: Antigone”. *Folklor-Edebiyat Dergisi* 2/102 (2020).
- Doğan, Öznur, “Düzene Karşı Medaa ve Antigone, *Öznur Doğan*. Erişim 2 Mart 2022. <https://oznurdogan.com/2012/02/09/duzene-karsi-medaa-ve-antigone/>
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
- el-Ezherī, Muḥammed b. Aḥmed. *Tehzību’l-Luḡa*. thk. ‘Abdus-selām Muḥammed Ḥārūn–Muḥammed ‘Alī en-Neccār, Kahire: el-Mu’essesetu’l-Mıṣriyyeti’l-‘Āmme li’t-Te’lif ve’l-Enbā’ ve’n-Neşr–ed-Dāru’l-Mıṣriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, 1964.
- el-Firūzābādī, Ebu’t-Ṭāhir Mecduddīn b. Ya’kūb b. Muḥammed. *el-Ḳāmūsü’l-Muḥīṭ*. 2. Baskı. Beyrut: Dāru İhyāi’t-Turāsī’l-‘Arabī, 2003.
- el-Ḥalīl b. Aḥmed. *Kitābu’l-‘Ayn*. thk. ‘Abdu’lḥamīd Hindāvī. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003.
- İbn Dureyd. *Cemheratu’l-Luḡa*. thk. Remzi Munīr Be’albekī. Beyrut: Dāru’l-‘İlmi li’l-Melāyīn, 1987.
- İbn Manzūr. *Lisānu’l-‘Arab*. thk. ‘Abdu’lḥamīd ‘Alīyyu’l-Kebīr, Muḥammed Aḥmed Ḥasbullāh, Hāşim Muḥammed eş-Şāzelī. Kahire: Dāru’l-Me’ārif, t.y.
- el-İsfehānī, Ebu’l-Ferec. *el-Eḡānī*. thk. İhsān ‘Abbās, İbrāhīm es-Se’āfīn, Bekr ‘Abbās. 8 cilt. Beyrut: Dār Sāder, 2008.
- Keḥḥāle, Ömer Rıza. *A’lāmu’n-Nisā fī ‘Ālemeyi’l-‘Arab ve’l-İslām*. Beyrut: Muessesetu’r-Risāle, 1977.
- Ḳudāme b. Ca’fer. *Naḳdu’s-Şi’r*. thk. Muḥammed Mun’im el-Ḥafācī. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, t.y.
- el-Li’āzerī, Ferīd Cebr. “el- Hānsā ve Antigone”. *es-Sekāfe* 684. Kahire, 1952.

- Nutku, Özdemir. *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- Özdoğan, M, Akif. "Klasik Arap Edebiyatında Edebi Tenkidin Ortaya Çıkışı". *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (2002).
- Paris, Bernard, J. *Imagined Human Beings*. New York: NYU Press, 1997.
- es-Sa'dî, 'İsâ İbrâhîm. *el-Ḥansâ Binti 'Amr er-Râşiyetu'l-Bâkiye*. Ürdün: Dâru'l-Mu'tezz, 2012.
- Savaş, Rıza. *İslam'ın İlk Asrında Kadın*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Soderback, Fanny. *Feminist Readings of Antigone*. New York: State University, 2006.
- Sofokles. *Antigone*. çev: Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
- Şenel, Süleyman. "Ağıt", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/agit#2>. Erişim 4 Nisan 2022.
- Şeyhu, el-Eb Luis el-Yesû'î. *Enîsu'l-Culesâ ft Mulahhaşi Şerhi Dîvânî'l-Ḥansâ*. Beyrut: el-Maṭba'atu'l-Kâşülikiyye, 1895.
- et-Ṭabbâ', Ömer Faruk. *Dîvânu'l-Ḥansâ*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 2000.
- Ṭammâs, Ḥamdü. *Dîvânu'l-Ḥansâ*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.
- Topal, Nilüfer. *Sahabe Şair el-Ḥansâ ve Divanı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Toprak, M. Faruk. "Mersiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mer-siye#1>. Erişim 5 Nisan 2022.
- Uzun, Taceddin. "Ağlama ve Ağıt Yakma Şairi Olan Hanım Sahabi". *Mehir Aile Dergisi* 1 (2001), 13-16.
- Zerenler, Dilek. "Antigone'nin İki Farklı Yorumu". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005), 263-272.

